



Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Wederopbouw, een kansrijke erfenis

Toonbeelden van de wederopbouw

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed doet sinds 2001 onderzoek naar de architectuur, ruimtelijke inrichting en kunst in de wederopbouwperiode 1940-1965. Met de keus 30 wederopbouwgebieden uit te lichten kan Nederland het verhaal van de ruimtelijke ontwikkelingen uit die tijd vertellen. De gebieden zijn onderverdeeld in drie typen: de wederopbouwkeren (de herstelde oorlogsschade), de naoorlogse wijken

(de planmatige, stedelijke uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden). De wederopbouw is een belangrijke periode in de jongste geschiedenis van ons land. Het Rijk wil stimuleren dat de bijzondere eigenschappen van dit collectieve erfgoed ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en bijdragen aan de actuele opgaven.



Voor meer informatie:

Atlas van de wederopbouw Nederland,

Anita Blom e.a., Rotterdam 2013

www.cultureelerfgoed.nl/wederopbouw



foto Maritien Coppens, Nederlands Fotomuseum

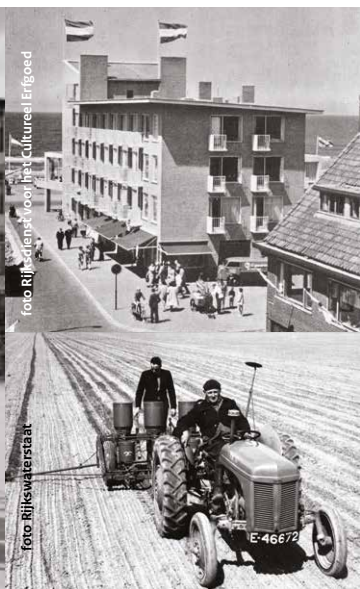


foto Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

foto Rijkswaterstaal

Herstel, groei en vernieuwing

Al tijdens de Tweede Wereldoorlog, en in de jaren erna, werd onder centrale regie van de overheid het land 'wederopgebouwd'. Het was een periode van schaarste, maar ook van optimisme en vernieuwing. De grote opgaven waren herstel en groei van de economie, de

verbetering van de landbouwproductie en voedselvoorziening en het opheffen van de woningnood en de herinrichting van de steden. Een groot deel van Nederland is in de wederopbouwperiode opnieuw ingericht.



Wederopbouw, een halve eeuw later

Inmiddels zijn de tijden veranderd. De demografische en economische krimp leidt tot leegstand van vastgoed, vershring van de openbare ruimte en verlies van economische dragers voor voorzieningen. Huishoudensamenstelling en woonwensen zijn veranderd, evenals standaarden qua comfort en duurzaamheid. De recessie heeft gezorgd voor een accentverschuiving van sloop-nieuwbouw naar binnen-

stedelijke transformatie. Dit maakt de weg vrij voor het benoemen en opnieuw inzetten van de aanwezige cultuur-historische waarden en kwaliteiten. Zo worden de wijken door de bewoners gewaardeerd om hun ruimte en groene opzet. Jonge, nieuwe stedelingen ontdekken ze als opstapplaats voor hun wooncarrière en de allochtone middenklasse ziet juist hier haar kansen.

‘Bewoners zien de kwaliteiten, zoals het groen, de hoeveelheid ruimte, veel speelplaatsen en parkeergelegenheid. Ze wonen er prettig.’

Uit: Marktonderzoek Motivaction, 2015



Wederopbouwscholen behouden?

Er wordt vaak gekozen voor sloop van de boekhoudkundig afgeschreven wederopbouwscholen. Toch zijn er gegronde redenen om de gebouwen als school te behouden. De afgelopen 50 jaar laten zien dat de constructie en indeling zich eenvoudig kan aanpassen aan veranderende eisen. Daarbij zijn de ruime en lichte lokalen superieur ten opzichte van huidige normen. Een betere energieprestatie weegt niet op tegen de milieubelasting van sloop en bouw. Hoogwaardige renovatie over een exploitatieperiode van dertig jaar is 10-30% goedkoper dan gelijkwaardige nieuwbouw. Bovendien zijn de scholen een spil in de wijk en

plaats van herinnering voor degenen die er opgroeiden. Scholenbouw is complex met veel betrokkenen, regels en normen.

Dan blijkt ontwerpend onderzoek een krachtig middel om (ogenschijnlijk) tegengestelde belangen te verenigen en transformatiemogelijkheden van de specifieke school in beeld te brengen. Onderzoeksbureau Mevrouw Meijer laat telkens drie architectenbureaus de mogelijkheden schetsen. Wanneer dit op wijkniveau voor alle scholen tegelijk gedaan wordt, kan via een 'stoelendans' worden voorzien in de uiteenlopende (ruimte)vraag én in behoud van de waardevolle schoolgebouwen.

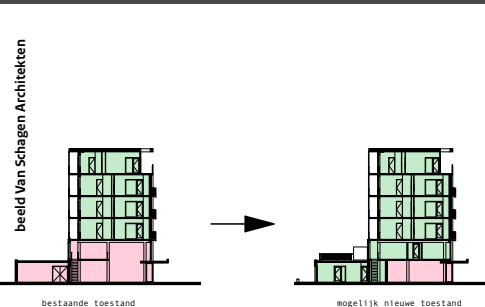


Werk aan de winkel

Iedereen kent ze wel, de kleine winkelstrips in de naoorlogse woonwijken. Veelal kwamen de relatief kleine winkelunits voor in de 'plint' van flats of als aparte blokjes middenin de wijk met woningen erboven. Waar deze winkelclusters vroeger het bruisende centrum waren van de buurten en wijken, is nu geregeld sprake van leegstand en achterstallig onderhoud.

In de prijsvraag Werk aan de winkel deed de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed eind 2014 de open oproep om ideeën over de herontwikkeling van naoorlogse winkelstrips in te sturen, zodat deze winkelclusters een centrale rol in en voor de wijk kunnen behouden.

Interdisciplinaire teams stuurden bijna honderd ideeën in, waarvan er vijftien nader zijn uitgewerkt. De traditionele winkelfunctie is doorgaans vervuild voor een multifunctionele ruimte met (een combinatie) van sociaal, cultureel en economisch programma. De wijk wordt daarbij vaak letterlijk binnengehaald. Ook de achterzijden van de strips worden fysiek aangepakt, bijvoorbeeld via luxe terraswoningen, woon-werkstraten en als werkplaats van onderwijsinstellingen.



Puilenregeling

In de binnenstad van Hengelo geldt sinds enkele jaren de puilenregeling. De gemeente biedt subsidie aan pandeigenaren, met als doel de uitstraling te verbeteren en de specifieke

wederopbouwkenmerken weer zichtbaar te maken. Een speciale commissie met goede contacten in de stad stapt actief af op eigenaren en winkeliers. Andere steden volgen dit voorbeeld.



Standaard oplossingen

Van de ruim twee miljoen woningen uit de wederopbouwperiode zijn circa 400 à 450 duizend met een niet-traditionele bouwmethode tot stand gekomen, de zogeheten systeemwoningen. Het streven daarbij was om de inzet van arbeid op de bouwplaats te minimaliseren. Daarvoor werden nieuwe technieken en nieuwe productiemethoden in het leven geroepen, die hebben geleid tot prefab bouwsystemen. De systeem- woning biedt kansen om schaalbare standaard

oplossingen te vinden voor de huidige renovatieopgave. Het is de repetitie en de herkenbaarheid van techniek waar we nu bij verbetering- repen gebruik van kunnen maken, bijvoorbeeld voor het vergroten van woningen en het geluidsarmer en energiezuiniger maken. Om eigenaren verder te helpen heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de transformatie-mogelijkheden van verschillende bouwsystemen in kaart gebracht.



foto William Moore



foto William Moore



beeld Renate Pekaar, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Duurzame renovatie

Ook Nederland staat voor de uitdaging om de totale CO₂-uitstoot te beperken. Dat is een enorme opgave die binnen tien jaar gerealiseerd moet worden. Verduurzaming van de woningen uit de wederopbouwperiode kan hier fors aan bijdragen. Renovatie en transformatie kan echter ook betekenen dat het totaalbeeld op blok- en wijkniveau verandert. Vergaande isolatie betekent meestal verdikking van zowel gevel als dak.

Als dit bij een heel blok gebeurt, kan de strakke gevelindeling overeind blijven en daarmee het specifieke wederopbouw karakter. Wanneer echter één woning in een rijtje aan de buitenzijde wordt geïsoleerd, heeft dit consequenties voor het totaalbeeld; een gevel die plaatselijk uitsteekt en goot- of daklijsten die onderbroken worden. Pilots laten zien dat een totaaloplossing betaalbaar en schaalbaar kan zijn.



foto Rick Akkerman



foto Rick Akkerman

Weldadig groen

Er is geen periode waarin groen zo een grote rol speelde als tijdens de wederopbouw. Optimale toegang tot licht, lucht en ruimte was het streven. Anders dan de traditionele vooroorlogse stad kennen de naoorlogse wijken grote openheid en veel (semi-) openbaar groen. Groen verandert van een voorrecht voor weinigen in een vanzelfsprekend onderdeel bij grote planologische ingrepen.

Na een halve eeuw is het groen tot volle wasdom gekomen en wordt het door bewoners veelal hoog gewaardeerd. Het is de kracht van de wijken. Een groene openbare ruimte, en dan niet alleen maar gras en bomen maar ook bloeiende borders, is geen luxe maar een noodzaak voor een gezonde leefomgeving. Wie in het groen woont, voelt zich niet alleen gezonder maar is het ook.

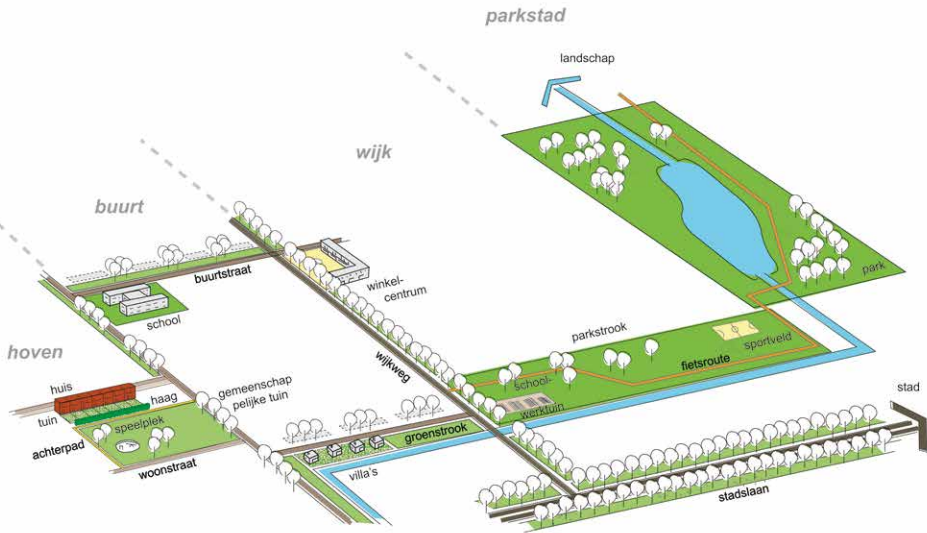


Doorlopend groen

Het groen werd ontworpen als doorlopende strook van groen op buurtniveau (plantsoen), naar groen op wijkniveau (park), naar groen in open gebieden buiten de stad (landschap). Vanuit de tuin naar de hof en naar de groenstroken langs de wegen. De groenstroken sluiten aan op parkstroken, die weer doorlopen tot aan het park of het landschap. Deze groenstructuur is kenmerkend voor de wijken uit de wederopbouwperiode. De groene verbinding leent zich uitstekend voor een rondje wandelen of hardlopen,

binnen de wijk of als prettige route naar het buitengebied.

In het boek *De groene kracht. De transformatie van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam* (2011) laat landschapsarchitect Yttje Feddes aan de hand van het voorbeeld van Amsterdam Nieuw-West zien dat de groenstructuur zo sterk is dat het bestand is tegen transformatie, als de essentie van dit doorlopend groen maar wordt behouden en versterkt.



beeld Feddes/Olthof Landschapsarchitecten

Groenbeheer

Veel gemeenten kampen met een teruglopend budget voor groenbeheer. Het loont om bij het herzien van beheerplannen terug te kijken naar het oorspronkelijke ontwerp. Zo blijkt het onderhoud vaak goedkoper te zijn wanneer delen uit dit ontwerp worden teruggebracht, eventueel gecombineerd met inzet van nieuwere plantensoorten. Voor hetzelfde geld kan meer kwaliteit worden verkregen. Wanneer door eige-

naars en beheerders de waarde van een groene leefomgeving wordt ingezien, dan blijkt men ook vaak bereid een stapje extra te willen zetten. Woningcorporaties in Maastricht willen naar aanleiding van recent onderzoek een aantal van de vroegere groene 'kragen', bloeiende lage struiken, aan de kopse kant van de flats aan de Terra Cottalaan in Pottenberg terug brengen.





Berkelland Betrum 1, foto Siebe Swart

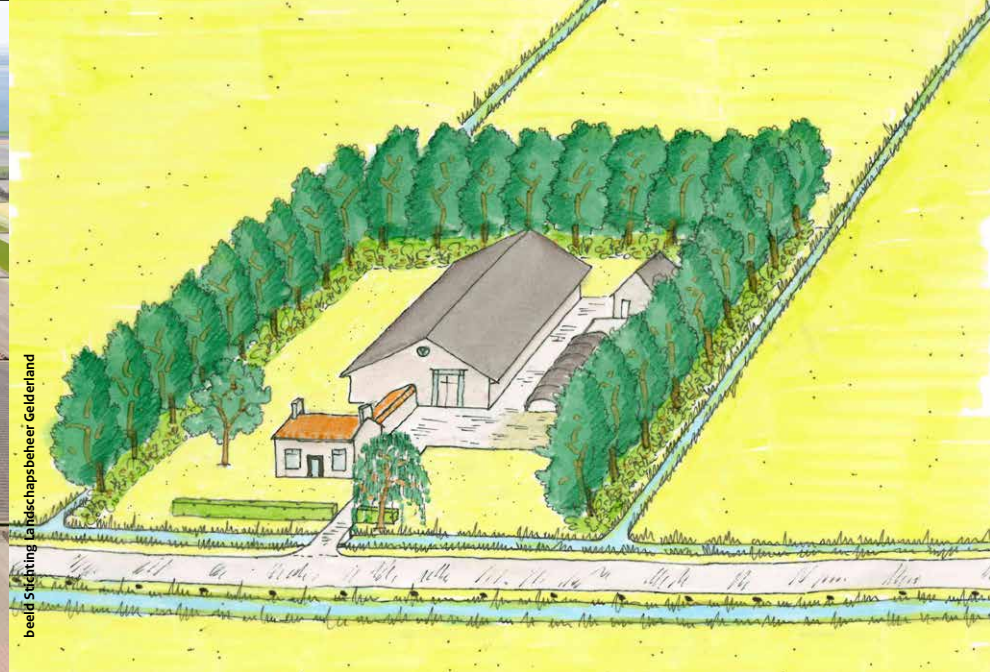


Noordboospolder, foto Siebe Swart

Traditionele erfbeplanting

In landelijke gebieden dreigt de traditionele erfbeplanting te verdwijnen, onder meer vanwege de steeds grotere schuren en opslagplaatsen waar de schaalvergroting in de landbouw om vraagt. In Maas en Waal-West is studie gedaan naar de erfbeplanting. Kenmerkend is de omzoming van het bouwperceel met grove struiken en daarboven de kronen

van opgaande bomen. Aan de voorzijde omzomen de hagen de moes- of siertuin, en staat een enkele fruitboom. De aanwezige treurwilg ondersteunt de karakteristieke uitstraling van de erven. Ook bij schaalvergroting is met een beplantingsplan, gebaseerd op de oude situatie, mogelijk het wederopbouwlandschap herkenbaar te houden.



beeld Stichting Landschapsbeheer Gelderland

Hergebruik agrarische bebouwing

In de afgelopen decennia is de oppervlakte aan grond dat agrarisch gebruikt wordt gelijk gebleven, opvallend is echter dat het aantal boeren drastisch is afgenomen. Dit is een typisch gevolg van de schaalvergroting in de landbouw. Hoewel lang niet elke boer die gestopt is zijn boerderij verliet, zien we in de afgelopen jaren in Nederland een duidelijke groei in de leegstand. Zeker bedrijfsgebouwen komen leeg te staan.

Op locaties van voormalige agrarische bedrijven worden nieuwe activiteiten gezien als een kans om de leefbaarheid in het landelijk gebied te behouden of te versterken. Als een initiatief zich aandient is een positieve houding bij overheden en andere stakeholders als omwonenden en banken van belang. Het past de overheden juist om te opereren op een actieve, uitnodigende manier en om de mogelijkheden voor vrijkomende agrarische bebouwing goed te verkennen. Dit betekent maatwerk op lokaal niveau.



Lokale trots

Het jonge erfgoed uit de wederopbouwperiode ontvangt in de afgelopen jaren steeds meer waardering. Na veel negatieve berichtgeving over de wijken, draagt nu juist het wederopbouw-karakter bij aan lokale trots. Steeds meer initiatieven laten een positief geluid horen. Met allerlei activiteiten en tentoonstellingen worden door het hele land mensen enthousiast gemaakt voor de wederopbouw, vanuit de gemeente én vanuit de bewoners zelf. De gemeente Rotterdam bijvoorbeeld profileert zich als architectuurstad, waarbij de wederopbouwarchitectuur een grote rol speelt. Architectuurcentrum

Aorta leidt geïnteresseerden rond door Utrechtse wederopbuwwijken als De Halve Maan en Kanaleneiland. Actieve bewoners in de Hengelose wijk Klein Driene hebben de soortenrijkdom aan bomen geïnventariseerd en dit 'aboretum' via wandelingen en een app bekendheid gegeven. En in ruil-verkavelingsgebied Vriezenveen konden erfeigenaren op een speciale 'Magnoliadag' deze bomen afhalen die oorspronkelijk op elk erf aanwezig waren. Ook toeristen wordt de weg gewezen naar de pareltjes in en om het gebied.



Foto Mark Mensink



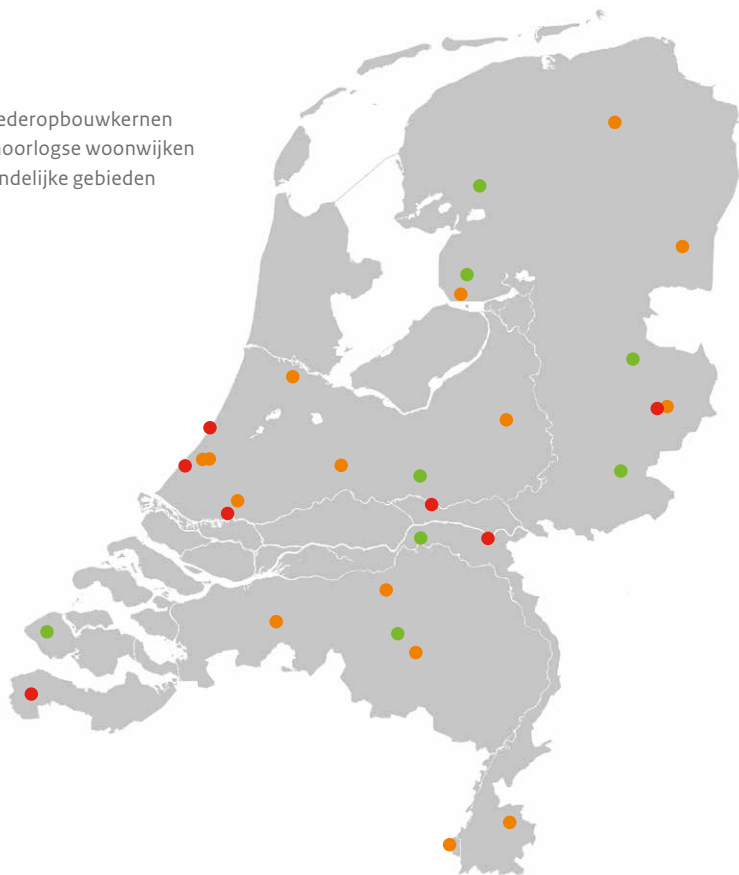
Foto Platform Wederopbouw Rotterdam



Foto Thomas Lendon

30 wederopbouwgebieden

- Wederopbouwkeren
- Naoorlogse woonwijken
- Landelijke gebieden



Wederopbouwkeren

01. Hengelo binnenstad
02. Katwijk aan Zee Boulevardzone
03. Den Haag Atlantikwalzone
Kijkduin-Zorgvliet
04. Rhenen binnenstad
05. Rotterdam oostelijke binnenstad
06. Nijmegen binnenstad
07. Oostburg

Naoorlogse woonwijken

08. Groningen De Wijert-Noord
09. Emmen Emmermeer, Angelslo
en Emmerhout

10. Nagele

11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden
12. Hengelo Klein Driene I en II
13. Apeldoorn Kerschoten
14. Den Haag Mariahoeve
15. Leidschendam-Voorburg
De Heuvel Prinsenhof
16. Utrecht De Halve Maan
17. Rotterdam Ommoord
18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar
19. Breda De Heuvel
20. Eindhoven 't Hool
21. Heerlen Vrieheide
22. Maastricht De Pottenberg

Landelijke gebieden

23. Skarsterlân Haskerveenpolder
24. Noordoostpolder
25. Vriezenveen
26. Berkelland Beltrum I
27. De Groep en omgeving
28. Maas en Waal-West
29. Veere Walcheren
30. Boxtel en Best De Scheeken